

OTİZMLİ ÇOCUKLARA İNANÇ TEMELLİ DUYGULARI RESİMLİ KARTLARLA ÖĞRETMEK AMACIYLA HAZIRLANAN EĞİTİM PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

Ebru Uylaş, DEÜ Özel Eğitim Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, ebruuyulas@hotmail.com

Yrd.Doç. Dr. Alev Girli, DEÜ Buca Eğitim Fak. Özel Eğitim Bölümü alev.girli@deu.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı, iki otizmlili çocuğa resimli kartlarla yanlışsız öğretim yöntemlerinden sabit bekleme süreli eğitim modeli kullanılarak yapılan inanç temelli duyguların öğretimi programının etkililiğini incelemektir. Araştırmada, tek denekli araştırma modellerinden denekler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Çalışma, İzmir ilinde, üniversite hastanelerinde yüksek işlevli otizm tanısı almış, yaşları 8 ve 12 olan, dil gelişimi düzeyi 6 yaş üstü olan 2 kaynaştırma öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Öğretimde "inanç temelli durumu tanımlayan 60 resimli öykü kullanılmıştır. Her öğrenci ile haftada iki oturum da bire-bir çalışma yapılmıştır. 34 oturum sonunda her iki deneğinde % 100 oranında inanç temelli mutlu ve üzgün duygu öğretiminin kazandığı ve sabit bekleme süreli eğitim programının etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: otizm, inanç temelli duygular, sabit bekleme süreli öğretim

1. GİRİŞ

Otistik spektrum bozuklukları (OSB), hayat boyu süren, sosyal etkileşim sorunları, iletişim sorunları, sınırlı ilgi alanları ve yinelenen davranışlarla kendini gösteren bozukluklardır (APA, [DSM-IV-TR] Ruhsal Bozukluklar El Kitabı, 2000). Otizmlili bireylerde mutluluk, üzüntü, kızgınlık, korku, şaşırma ve iğrenme gibi duyguları tanıma ve zihinsel durumları anlama güçlükleri birçok araştırmada incelenmiştir. Örneğin, Druelle ve ark. (2004), Hobson (1986), Loveland ve ark. (1995), McDonald ve ark. (1989), Yirmiye ve ark. (1992) çalışmaları OSB bireylerin, yüz ifadelerinden, ses tonundan temel duyguları tanımada bazı güçlüklerle/yetersizliklere sahip olduklarını göstermiştir. Yapılan bazı çalışmalarda ise temel duyguları anlamada problem olmadığı, asıl sorunun kompleks duyguları ve zihinsel durumları ifade eden duyguları anlama ve zihin kuramındaki güçlükler olarak gözlemlenmiştir (akt. Golan, Baron-Cohen, Golan, 2008; Korkmaz, 2003). Yapılan çalışmalar otizmi olan çocuklara yanlışsız öğretim yöntemleri, sosyal hikayeler, kuklalar, resimli hikayeler, düşünce baloncukları gibi yöntemler kullanılarak duygu öğretimi yapılabileceğini ve etkili olabileceğini göstermiştir (Attwood, 2008; Howlin, Baron-Cohen ve Hadvin, 1999; Gray, 2003). Ancak,

alanyazın incelendiğinde Türkiye’de yapılan çalışmaların (Atasoy ve Uylaş, 2005; Girli ve Sabırsız, 2008; Tekin, 2010) sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

Duygu öğretiminde kullanılan programlardan biri de bu çalışmada kullanılan Howlin ve ark.(1999) tarafından geliştirilmiş olan resimler veya şematik çizimlerle “beş aşamada duyguların anlaşılması”ni öğretmeyi amaçlayan programdır.

Birinci aşamada, siyah-beyaz fotoğraflardaki yüz ifadelerinden dört temel duygu olan mutlu, üzgün, kızgın, kormuş duyguları tanımayı öğretilmektedir. *İkinci aşamada*, şematik çizimlerdeki yüz ifadelerinden aynı dört temel duyguyu tanımayı öğretmek hedeflenmektedir. *Üçüncü aşamada* durumların tetiklediği duygular öğretilmektedir. Örneğin; bir araba kazası olmak üzereyken yaşanan duygu gibi. Bu aşamada çocuktan kendisine sunulan duygu resimlerinin içinden durumun içindeki şematik çizimlerdeki karakterin nasıl hissedeceğini yordayabilmesi beklenmektedir. *Dördüncü aşamada*, isteğe bağlı duyguların öğretimi hedeflenmektedir. Bu aşamada çocuk şematik çizimlerdeki karakterin isteklerinin (gerçekleşip gerçekleşmemesi) yerine getirilip getirilmemesiyle ilgili duyguları, tanımlayabilmelidir. Çocuğun resimdeki olayın duygusal ve sosyal bağlamını yorumlaması ve karakterin hissedeceği duyguyu yordayabilmesi beklenmektedir. *Beşinci aşamada*; son aşama olup, inanca (kanı) bağlı duyguların öğretilmesi hedeflenmektedir. Bu duygular herhangi birisinin bir durumla karşılaştığında düşündükleri sonunda ortaya çıkan duygulardır. Çocuktan ardışık üç resimden oluşan bir dizi resmi takip etmesi ve şematik çizimlerdeki karakterin isteklerinin tatmin olup olmadığına, inanıp inanmadıklarına göre ne hissettiklerini yorumlaması istenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, iki otizmlili çocuğa resimli kartlarla yanlışsız öğretim yöntemlerinden sabit bekleme süreli eğitim modeli kullanılarak yapılan inanç temelli duyguların öğretimi programının etkililiğini incelemektir.

2.YÖNTEM

2.1.Katılımcılar

2.1. 1. Denekler

Araştırmaya, otizm tanılı 8 yaşında bir kız ve 12 yaşında bir erkek öğrenci olmak üzere iki öğrenci katılmıştır. Her iki öğrenci de devlet okulunda kaynaştırma eğitimine devam etmekte ve özel eğitim desteği almaktadır. Kız öğrenci için takma ad olarak, Ayşe, erkek öğrenci için Ali kullanılmıştır.

Deneklerin sahip olması gereken önkoşul beceriler; a) tanının otizm olarak üniversite hastaneleri çocuk psikiyatrisi kliniklerinde konulmuş olması b) Peabody Resimli Kelime Testi ile (Öner, 2006) altı yaş üzeri dil gelişimine sahip olduklarının belirlenmiş olması c) duyguları

anlama düzeylerinin (fotoğraflar, şematik çizimler, durum temelli, istek temelli duyguları anlama aşaması olan ilk dört aşamayı tamamlamış olma) 5. aşamada olmaları ölçüt olarak alınmıştır.

2.1.2. Araştırmacılar

Birinci araştırmacı, Dokuz Eylül Üniversitesinde özel eğitim bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır, çalışma alanları içinde otizm ve zihin kuramı bulunmaktadır. Uygulama güvenilirliği ve gözlemciler arası güvenilirlik verilerinin toplanması ve veri çözümleme sürecinde yer almıştır. Uygulamaları gerçekleştiren, ikinci araştırmacı aynı üniversitede özel eğitim bölümünde yüksek lisans öğrencisi olup, 12 yıldan bu yana otizmli çocukların eğitiminde çalışmaktadır.

2.3.Ortam ve Araç-Gereçler

2.3.1. Ortam

Duygu öğretimi programı, İzmir il merkezinde öğrencilerin devam ettiği özel eğitim merkezinde bireysel eğitim odasında ikinci araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Birinci araştırmacı uygulama ve değerlendirme güvenilirliği için çalışmaların % 40'nı video çekimlerden izlemiştir.

2.3.2. Araç-Gereçler

Başlangıç düzeyi ve öğretim oturumları için, Hawlin ve ark. (1999) tarafından geliştirilen "beş aşamalı duyguların öğretimi" programının beşinci aşaması için hazırlanmış olan hikayeler ve şematik çizimler karton kağıtlara kopyalanarak 48 uygulama kartı hazırlanmıştır. Genelleme oturumları için ise araştırmacılar tarafından hazırlanan hikayeler ve şematik çizimlerden oluşan 12 kart hazırlanmıştır.

2.4. Araştırma Modeli

Araştırmada, yanlışsız öğretim yöntemlerinden sabit bekleme süreli eğitim modeli kullanılarak resimli kartlarla yapılan inanç temelli duyguların öğretimi programının etkililiğini incelemek amacıyla tek denekli araştırma modellerinden denekler arası çoklu başlama modeli kullanılmıştır. *Araştırmanın bağımlı değişkeni*; deneklerin 5. aşama duygu sorularına doğru cevap vermesi olarak tanımlanmıştır. *Araştırmanın bağımsız değişkeni*, inanç temelli (birisinin bir durumla karşılaştığında düşündükleri sonunda ortaya çıkan duygular) mutlu ve üzgün duyguları tanıma becerisinin sabit bekleme süreli öğretim yöntemi ile resimli kartlar kullanılarak öğretilmesidir.

2.5. Deney süreci/işlem

Araştırmanın deney süreci, toplu yoklama, günlük yoklama, öğretim, genelleme ve izleme oturumlarından oluşmaktadır. Bütün oturumlar özel eğitim desteği aldıkları merkezde haftada iki gün çocukların eğitim günlerinde gerçekleştirilmiştir. Oturumların tümü bire-bir oturumlarla gerçekleştirilmiştir. Pekiştireç olarak her çocuk içinde "aferin, bravo" kullanılmıştır. Hedef; her resimli öyküde, çocuğun, resimdeki sosyal/duygusal bağlamı yorumlamak ve karakterin duygusal ifadesinin ne olabileceğini tahmin etmesi beklenmektedir. Resimli hikayeler, mutlu için a) gerçek inanç ve karşılanmış istek b) yanlış inanç ve yerine gelmiş (gerçekleşmiş) istek, üzgün için c) doğru inanç ve gerçekleşmemiş istek d) yanlış inanç ve gerçekleşmemiş istek olmak üzere dört duruma göre düzenlenmiştir.

Her iki denek için öğretimi hedeflenen inanç temelli/beşinci aşama mutlu ve üzgün duyguları toplu yoklama verisi toplanarak başlanmıştır. Toplu yoklama oturumlarında kararlı veri elde edildikten sonra başlama evresi sonlandırılarak mutlu duygusu daha sonra ise üzgün duygusu için öğretim oturumları yapılmıştır.

Öğretim oturumları hafta iki gün bireysel olarak yapılmış ve her öğretim oturumunda dört resimli öykü kullanılmıştır. Öğretim oturumundaki 0 saniye beklemeli denemelerde başlama düzeyi verileri toplanan üç resimli hikaye ile çalışılmış daha sonra 5 saniye beklemeli öğretim oturumlarına geçilmiştir. Her oturumda öncelikle deneğin çalışmaya dikkatini yöneltmesi sağlanmıştır. Öğretim sırasında, uygulamacı hikayeleri resimlerle açıklayarak yönergeyi (örn, "çocuk ne düşünüyor?") vermiştir. Sıfır saniye bekleme süreli denemelerde uygulamacı, kontrol edici ipucunu sunduktan hemen sonra öğrenciye beceri yönergesini tekrar sunmuş ve öğrencinin doğru tepkisini "aferin, bravo" gibi sözel pekiştireçlerle pekiştirmiştir. Beş saniye sabit bekleme süreli denemelerde ise, uygulamacı beceri yönergesini sunduktan sonra 5 saniye süreyle beklemiş, öğrencinin tepkisi doğru ise sözel pekiştireçlerle pekiştirmiş, yanlışsa ya da öğrenci hiç tepkide bulunmamışsa, doğru yanıtı model olmuş ve aynı soruyu tekrar sorarak doğru yanıtı vermesini beklemiş doğru yanıtı verdiğinde bir sonraki soruyu sunmuştur.

Genelleme oturumları, araştırmacılar tarafından hazırlanmış 12 resimli hikaye ile gerçekleştirilmiştir. Genelleme oturumlarından sonra 2 hafta çalışmaya ara verilerek izleme verileri toplanmıştır. Çalışma 3 hafta toplu yoklama, 3 hafta 0 saniye beklemeli, 8 hafta 5 sn, 3 hafta genelleme oturumu olarak yapılmış, iki hafta sonra bir oturum izleme verisi toplanmıştır. Toplam 18 haftada 35 oturum gerçekleştirilmiştir.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmada, "resimli hikayelerle yapılan duygu öğretimi programının başlama, öğretim, genelleme ve izleme çalışmalarında kayıt formlarına kaydedilen veriler grafiksel olarak çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde, grafiksel analiz tekniklerinden çizgisel grafik kullanılmıştır.

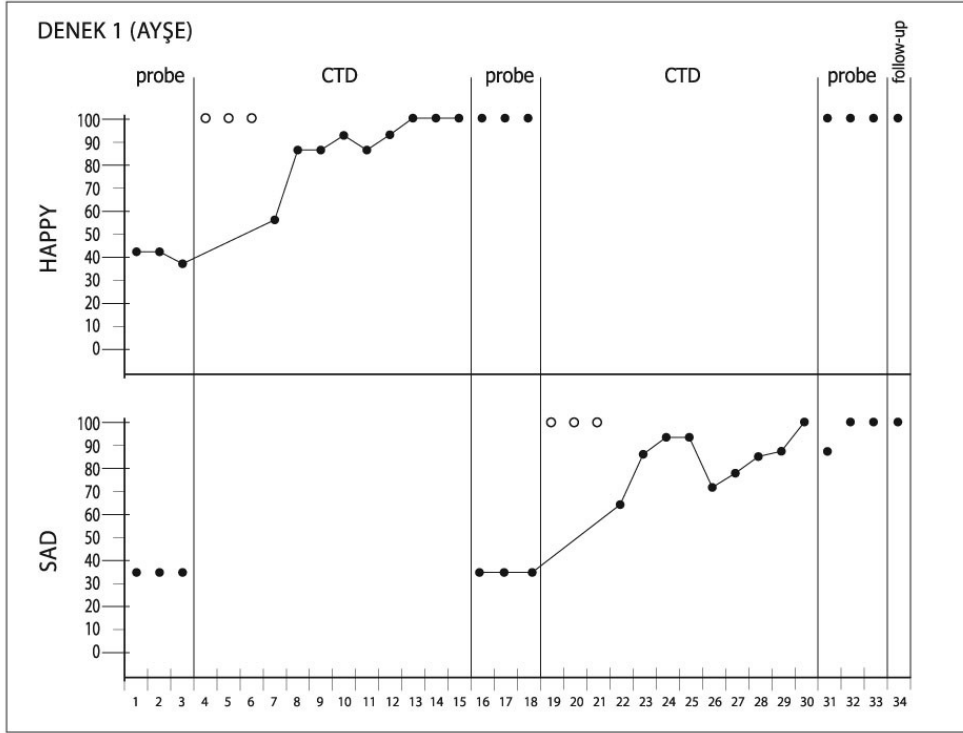
2.7. Güvenirlik

İkinci araştırmacı iki öğrenciye öğretilen her becerinin başlangıç düzeyi uygulamalarını ve öğretim oturumlarının (% 40) video kayıtlardan izleyerek veri kayıt formlarına kaydetmiştir. Gözlemciler arası güvenirliliği sağlamak amacıyla ikinci araştırmacı ve eğitmenin kayıtlarından elde edilen veriler "görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığı x 100" formülüyle hesaplanarak her beceri için gözlemciler arası güvenirlilik bulunmuştur. (Kırcaali-İftar ve Tekin, 1997). İkinci araştırmacı ile eğitmen arasında birinci denek Ayşe için % 99, ikinci denek Ali için güvenirlilik ortalaması % 100 elde edilmiştir. Güvenirlilik ortalamaları birden fazla oturumda toplanan katsayıların toplamının güvenirlilik katsayılarının hesaplandığı oturum sayısına bölünmesiyle (Kırcaali-İftar ve Tekin, 1997) hesaplanmıştır. Uygulama güvenirliliği katsayısı ise, "gözlenen uygulamacı davranışı/planlanan uygulamacı davranışı x 100" formülü ile hesaplanmıştır. Uygulama güvenirliliği her iki denekte de % 100 olarak bulunmuştur.

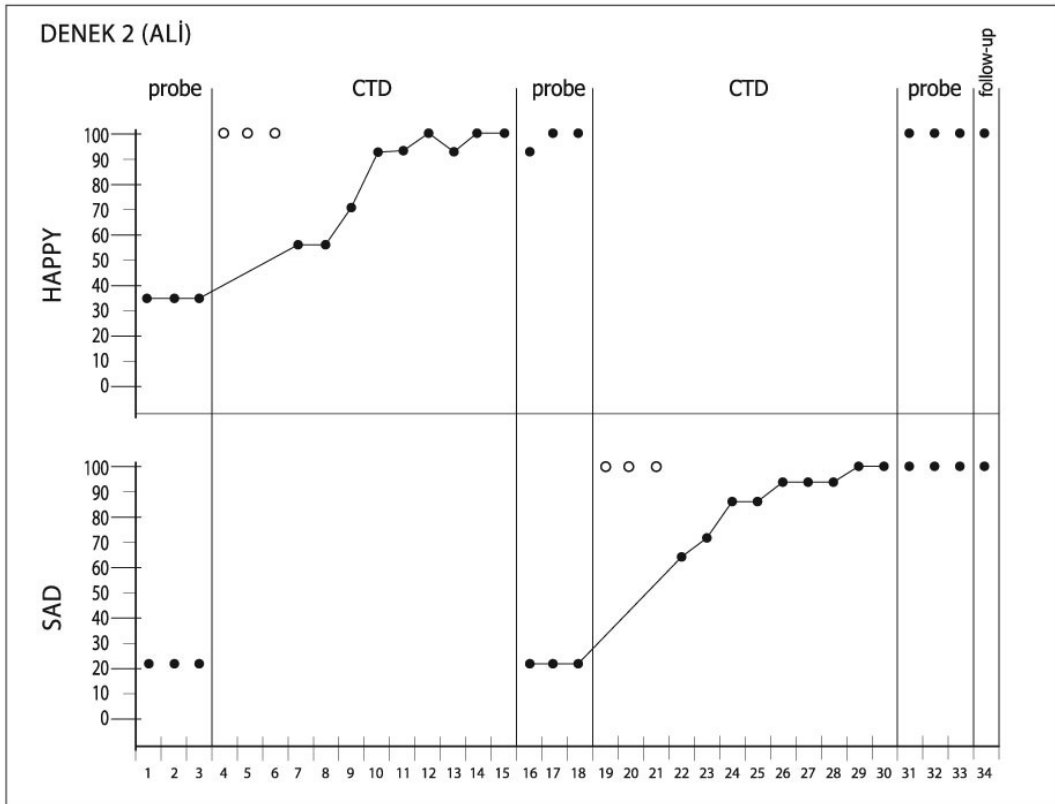
Dış etkenleri kontrol etmek amacı ile öğrencilerin kaynaştırma öğretmenleri, aileleri ve özel eğitim okulundaki özel eğitim öğretmenleri ile görüşülerek araştırmada hedeflenen becerileri programın uygulaması bitinceye kadar çalışmamaları sağlanmıştır. Araştırmanın sosyal geçerliliğini sağlamak amacıyla aile ve kaynaştırma öğretmeni ile görüşme yapılarak yazılı değerlendirmeleri alınmıştır. Hem aileler hem sınıf öğretmenleri öğrencilerin programdan yararlandığını gözlemlediklerini ifade etmişlerdir.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışma, otizm tanılı çocuklara yanılsız öğretim yöntemlerinden sabit bekleme süreli eğitim modeli kullanılarak resimli kartlarla yapılan inanç temelli duyguların (5. aşama) öğretimi programının etkililiğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Sonuçlar her iki çocuğunda mutlu ve üzgün duygusunu inanç temelli durumlar için kazandığını ve programın etkili olduğunu(Şekil 1) ve (Şekil 2) de göstermiştir.

Şekil 1. Ayşe (denek1) nin başlangıç, öğretim, genelleme ve izleme oturumları grafiği

Şekil 2. Ali (denek 2) nin başlangıç, öğretim, genelleme ve izleme oturumları grafiği

Çalışma sonrası, her iki deneğin de hedef duygularla ilgili sorulara verdikleri cevaplar % 100 düzeyine ulaşmıştır. Sonuçlar, aynı programı kullanarak yapılmış benzer çalışmalarla (Atasoy ve Uylaş, 2005; Howlin, Baron-Cohen ve Hadvin, 1999; Gray, 2003; Girli ve Sabırsız, 2008) paralellik göstermektedir. Diğer bir çalışma, Silver ve Oakes (2005) tarafından diğerlerinin duygusal tepkilerinin farkına varma ve bunları tahmin etme eğitimi için geliştirilen bir bilgisayar programı ile yapılmıştır. Yaşları 12 ve 18 arasında değişen, otizmi veya Asperger Sendromu olan çocuklara, 10 seans süren eğitim uygulanmıştır. Katılımcıların sonuçları, yüz ifadeleri fotoğrafları, duygu ifadelerini anlatan çizgi filmler ve yazılı olmayan hikayeler ile değerlendirilmiştir. Eğitim almamış kontrol grubu ile karşılaştırıldığında eğitim alan çocukların hedeflenen becerileri öğrendikleri ve eğitim programının etkili olduğu bulunmuştur. Schneir ve Goldstein (2010) da yapılan bir çalışmada sosyal hikayeler ve resimler sosyal uyum davranışlarının öğretiminde kullanılmıştır. Araştırmanın birinci fazında sadece hikayeler kullanılmış ve resimle desteklenerek yapılan öğretimlerde hedef davranışların kazanım oranında artış sağlandığı görülmüştür. Bu çalışmada olduğu gibi, otizmlili bireylerle sabit bekleme süreli öğretim yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda da (ör: Yılmaz, Birkan, Konukman ve Erkman, 2005; Yılmaz, Yanardağ, Birkan ve Bumin, 2004) gösterildiği gibi otizmlili çocuklara beceri öğretiminde etkili bir yöntem olarak kullanılabilir. Bu yöntemin otizm tanılı bireylere farklı becerilerin öğretiminde kullanılacağı çalışmaların sayısının artırılması gerektiği görülmektedir. Duygu öğretiminde farklı yöntemlerin kullanıldığı araştırmaların da artırılması ve etkili yöntemlerin belirlenerek eğitimcilerle yol gösterilmesi, otizmlili çocukların eğitimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynaklar

American Psychiatric Association, APA (2000) DSM IV-TR Mental Bozuklukların Tanı Ölçütleri El Kitabı (Çev. Ed.Ertuğrul Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği. (Orijinal eserin yayın tarihi 1994).

Atasoy, S. & Uylaş, E. (2006). Otistik Bir Olgunun Duyguları Anlama ve İfade Etme Becerisinin Kazandırılmasına Yönelik Düzenlenen Kısa Süreli Bir Eğitim Programının İncelenmesi, <http://www.isikozelegitim.com/index> adresinden 24 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.

Attwood, T. (2008).The Complete Guide to Asperger Sendrome .Londra: Jessica Kingsley Puplichers.

Begeer, S., Rieffe, C., Terwogt, M. M. & Stockmann, L. (2003). Theory of mind-based action in children from the autism spectrum. Journal of Autism and Developmental Disorders, 33, 479-487.

- Girli, A. & Tekin, D. (2010). Investigating False Belief Levels of Typically Developed Children and Children with Autism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2, 1951-1954
- Girli, A. & Sabırsız, S. (2008). Teaching children with Asperger syndrome and high functioning autism; "meaning of feeling". 2.International conference on special education "sharing knowledge & experience around the world.(ICOSE) Marmaris-Muğla-Turkey.
- Gray, C. (2001). Writing Social Stories with Carol Gray. Texas: Future Horizons,
- Golan, O., Baron-Cohen, & S., Golan,Y. (2008). The "Reading the Minds in Films" Task (Child Version): Complex Emotion and Mental State in Children with and without Autism Spectrum Conditions. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38, 1534-1541.
- Howlin, P., Baron-Cohen, S. & Hadwin, J. (1999). *Teaching Children with Autism to Mind Read*. Wiley: New York.
- Jonge, M.V., Kemner, C. & Engeland, H. (2006). Superior Disembedding Performance of High-Functioning Individuals with Autism Spectrum Disorders and Their Parents: The Need for Subtle Measures. *Journal of Autism and Developmental Disorders*.36:5, 677-683
- Kerr, S., & Durkin, K.(2004). Understanding the thought bubbles as mental representations in children with autism: Implications for theory of mind. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34, 637-648.
- Kırcaali-İftar,G. & Tekin-İftar, E. (1997). Tek Denekli Araştırma Yöntemleri. Türk Psikologlar Derneği Yayınları:Ankara
- Korkmaz, B. (2003). Asperger Sendromu. Adam Yayıncılık:İstanbul.
- Liu, D., Wellman, H., Tardif, T. & Sabbagh, M. (2008). Theory of Mind Development in Chinese Children: A Meta Analysis of False Belief Understanding Across Cultures and Languages. *Developmental Psychology*. 44:2, 523-531
- Tekin, D. (2010). Düşünce Baloncukları Tekniğinin Kullanıldığı "Yanlış İnanç Öğretim Paketi" nin Asperger Sendromu ve Yüksek İşlevli Otizm Tanısı Almış Çocukların "Yanlış İnanç" Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Schneir,N. ve Goldstein, H. (2010). Using Social sories and visual schedules to improve socially Appropriate behaviors in children with autism. *Journal of Posiyive Behavior Interventions*. 12 (3) 149-160.
- Yılmaz, I., Birkan, B., Konukman, F., & Erkan, M. (2005). Using a constant time delay prosedure to teach aquatic play skills to children with autism. *Education and Training in Developmental Disabilities* , 40, 171-182.
- Yılmaz, I., Yanardağ, A., Birkan, B., & Bumin, G. (2002). Effects of swimming tranning on physical fitness and water orientation in autism. *Pediatrics International*, 46, 624-626.

Yirmiya, N., Sigman, M., Kasari, C., & Mundy, P. (1992). Empathy and cognition in high functioning children with autism. *Child Development*, 63, 150-160 .